

Jovan Ljuštanović

<https://doi.org/10.26881/slav.2025.14.02>

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu

ORCID: 0000-0002-9839-804X

Ljiljana Pešikan-Ljuštanović

Univerzitet u Novom Sadu

e-mail: joljilja@gmail.com

ORCID: 0009-0006-7815-8301

Deca koja se smeju i smešna deca – smeh i rano detinjstvo¹

Abstract

Laughing children and funny children – laughter and early childhood

The lives of children and young people are largely marked by laughter. Statistically, children laugh significantly more often than adults. This paper explores laugh-

¹ Bavljenje ovom temom i istraživanje čemu se deca predškolskog uzrasta smeju inicirao je Jovan Ljuštanović (1954–2019), koji je kao predavač i profesor visoke škole za obrazovanje vaspitača stekao dragocena neposredna iskustva i uvid i u način na koji funkcioniše vrtićka zajednica, kao osobeni vid interpretativne zajednice koju čine deca i odrasli, i, sem toga, imao priliku da neposredno svedoči čemu se deca smeju i šta ona smatraju smešnim. (Deo ispita na njegovom predmetu odvijao se u vrtiću.) Takođe, njegove prijateljske i profesionalne veze s vaspitačima bile su dragocene i za sprovedene ankete bez koje istraživački deo rada ne bi bio moguć. Deo istraživanja koje je sprovedla Ljiljana Pešikan-Ljuštanović, pretežno koncentrisan na ‚smešnu decu‘, sproveden je u okviru projekta *Aspekti identiteta i njihovo oblikovanje u srpskoj književnosti* (broj 178005), koji se, pod rukovodstvom prof. dr Gorane Raičević, sprovodi na Odseku za srpsku književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, uz finansijsku pomoć Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

ter among preschool children, focusing on the ways in which they laugh, make each other laugh in everyday communication, and elicit laughter from adults. We follow children's laughter from spontaneous expressions and verbalizations of good mood (a phenomenon that Korney Chukovsky referred to as „ekikiki”), through nonsensical jokes, various forms of phonetic and semantic distortions and inversions, euphonic wordplay and witticisms, to the children's joke proper. We aim to demonstrate how a specific orally transmitted, laughter-generating literary complex takes shape, composed of particular genres and stylistic forms, as well as how, in parallel, a humorous social community emerges among preschool children. On the other hand, preschool children, through their naive way of thinking, the establishment of unusual and unexpected symbolic relationships, and their lack of understanding of adult social relations, often amuse adults. This phenomenon of the „child's mouth” finds its expression in oral genres (such as jokes), but also in types of narrative subjects and focalizers in written literature (poetry, short stories, and novels).

Keywords: narrative subject, childhood, laughter, humorous community, child's mouth

Sažetak

Život dece i mladih ljudi u velikoj meri obeležen je smehom. Statistički gledano, deca se smeju mnogo više nego odrasli ljudi. Naš rad se bavi smehom predškolske dece, načinima na koji se ona smeju i međusobno zasmеjavaju u svakodnevnoj komunikaciji, kao i načinima na koje deca ovog uzrasta zasmеjavaju odrasle. Pratićemo dečji smeh od spontanog izražavanja i verbalizacije dobrog raspoloženja (fenomena koji Kornej Čukovski nazva „ekikiki”), preko dečjih nonsesnih dosetki, raznih oblika fonetskog i semantičkog izokretanja i izvrtanja reči i izraza, eufonijskih igara i dosetki, do dečjeg vica. Pokušaćemo da pokažemo kako se artikuliše specifičan dečji smehotvorni usmeno-književni kompleks, sačinjen od određenih žanrova i stilskih oblika, ali i kako se, naporedo s tim, formira smehotvorna socijalna zajednica kod predškolske dece. Na drugoj strani, deca predškolskog uzrasta, svojim naivnim načinom mišljenja, uspostavljanjem neobičnih i neočekivanih simboličkih odnosa i nerazumevanjem socijalnih realcija odraslih, često zasmеjavaju odrasle. To je, fenomen „dečjih usta”, koji ima svoje refleksе u usmenim žanrovima (vicu), ali i u tipovima iskaznog subjekta i fokalizatora u pisanoj književnosti (poeziji, pripoveci, romanu).

Ključne reči: iskazni subjekat, detinjstvo, smeh, smehotvorna zajednica, dečja usta

Odlučivši se za ovu i ovakvu temu, ušli smo – dobrim delom – u domen nagađanja i spekulacija. Ispostavilo se da pokušaj da se istraživački sistematizuje dečji smeh, odnosno pitanja kad, kako, zašto, čemu se deca smeju nije jednostavan. Iako se deca smeju mnogo više nego odrasli ljudi, pogotovo kada je reč o smehu predškolske dece, odrasla osoba umnogome ostaje na granici tog smeha: vidi ga, čuje, u određenim okolnostima može posvedočiti šta mu je povod, ali mehanizmi na kojima on počiva, puno saznanje o načinima na koji se smeju i međusobno zasmejavaju predškolska deca u svakodnevnoj komunikaciji – u određenoj meri ostaje u domenu nagađanja, tumačenja, prepričavanja iz pozicije odrasle osobe. Sama deca oskudno i nerado objašnjavaju svoj smeh, najčešće prepričavanjem ili čak „odigravanjem” smešne situacije.²

Načelna sumnja „u samu definibilnost predmeta” (Perišić 2013: 17), koja prati svaki pokušaj naučnog bavljenja fenomenom smeha, dodatno se produbljuje kada je reč o dečjem smehu. Dvoguba priroda smeha kao književnoteorijske kategorije, ali i kao psihološkog fenomena koji obuhvata „predmetnost i subjektivnost” (Perišić 2013: 45) teško je uhvatljiva mrežom naučnog, pojmovnog diskursa. Čak i kad prihvatimo da je o smehu moguće govoriti samo *teorijski-intuitivno* suočavamo se sa činjenicom da su, kada je o dečjem smehu reč, sa stanovišta odrasle osobe ponekad teško razumljivi i *predmet smeha* (ono što deca doživljavaju kao hotimičnu ili nehotičnu komiku), i njegov *kvalitet* (šta je u tom predmetu komično i smešno), i, osobito, *subjekat koji se smeje*. Kao *prigušena društvena grupa* deca i ovde bivaju posmatrana spolja, sa stanovišta odrasle osobe, koja ima određeno iskustvo detinjstva, ali često bitno preoblikovano prirodom pamćenja i radom vremena.

Štaviše, odrasla osoba relativno lako može zaključiti da dete koje se smeje nije u stanju da pojmi komično kao viši estetski fenomen (Hegel 1986), već dečji smeh često ima „karakter krajnjeg prostakluka”, koji

² Devojčica po povratku iz vrtića priča da su se sva deca smejala, a kad je upitaju čemu, ona počinje da pravi grimase, posrće i pada, ponavljajući, valjda, geg koji ih je zasmejao, ili, možda, i sama želeći da bude smešna.

može šokirati „svaki iole prefinjeniji senzibilitet” (Souriau 1961: 205 i dalje), odnosno da on nema „pozitivnu estetsku vrijednost”, već jeste „smijeh prostote” (Souriau 1961: 209).

Nasuprot takvim shvatanjima, postoji mišljenje po kome ljudski smeh najdublje vezan za detinjstvo. Tako, na primer, Sigmund Freud razvija svoju teoriju dosetke (Witz-a) prepoznajući poreklo znatnog dela ljudskog smeha u detinjstvu. Po njemu smeh proizlazi iz „neočekivane uštede psihičke energije”, koja je rezultat zaobilaženja „kritičke smetnje”, odnosno, iz posrednog, socijalno prihvatljivog razrešenja ljudske sputanosti „kritikom i razumnošću” (Freud 1969). Pritom, Freud skreće pažnju na dečju igru kao ishodište i potonjeg ljudskog smeha. On prepoznaje kognitivnu funkciju dečje igre, ali, pre svega, stavlja naglasak na zadovoljstvo (radost, smeh) koje igra proizvodi – na „uživanje koje proizlazi iz ponavljanja sličnog, ponovnog nalaženja poznatog, jednakosti po zvuku, itd.” (Freud 1969: 131). Po njemu, ljudski smeh, u priličnoj meri, nastaje zbog „ponovno vaspostavljanje starih sloboda” i „rasterećenje od pritiska intelektualnog vaspitanja” (Freud 1969: 131), i on je, često, posredan način da odrastao čovek obnovi nešto od zadovoljstva trajno izgubljenog u detinjstvu.

Uglavnom, kako god pristupili fenomenu dečjeg smeha, osporavajući njegov antropološki i estetski status, ili ističući njegovo važno mesto u genezi smeha kao opšteljudskog fenomena, ostajemo na polju *teorijske intuicije*. Pod senkom ovog paradoksa pristupili smo istraživanju smeha dece predškolskog uzrasta. Polazna tačka nam je bila tvrdnja Henri Bergson-a: „Naš smeh je uvek uvek smeh jedne grupe. (...) Ma kako se on činio iskrenim, smeh uvek krije neku zadnju misao o sporazumu, ja bih je gotovo nazvao zaverom sa ostalim smejačima, stvarnim ili zamišljenim” (Bergson 2004: 11). Naš cilj je bio da, barem u najgrubljim crtama, opišemo kako smehotvorna zajednica nastaje u dečjem vrtiću (na uzrastu od 3 do 7 godina), tačnije, kako spontano nastaju različite smehotvorne zajednice: samih vaspitača, pri čemu je predmet smeha ono što deca govore i čine, vaspitača i dece, i same dece. U periodu od 1. do 15. oktobra 2015. godi-

ne vaspitačima³ u Predškolskoj ustanovi „Radosno detinjstvo” u Novom Sadu ponudili smo sledeću anketu:

Molio bih vas da mi odgovorite na anketu o spontanom dečjem smehu u vrtiću. Predmet našeg interesovanja nisu aktivnosti koje su, u okviru vaspitno-obrazovnog rada (interpretacije pesama i priča, predstave, dramatizacije, unapred planirane igre) usmerene na izazivanje radosti i smeha. Interesuju me spontane situacije u kojima se deca (deca i vaspitači) smeju.

1. Prisetite se neke spontane situacije (reči i postupka) dece, koja je vas nasmejala, a da deca, koja su prisustvovala toj situaciji, nisu se smejala. Opišite je ukratko:
2. Prisetite se neke spontane situacije (reči i postupka) dece, koja je nasmejala i Vas i decu koja su joj prisustvovala. Opišite je ukratko:
3. Prisetite se neke spontane situacije (reči i postupka) dece, koja je zasmejavalu drugu decu (najmanje još dvoje dece sem deteta koje nešto kaže ili izvodi), a da vama sama situacija nije bila smešna. Opišite je ukratko:

Podelili smo 148 anketnih listića i dobili 103 odgovora. Iako broj popunjenih anketnih listića odgovara minimumu za statističku interpretaciju, sama koncepcija pitanja koja je bila kvalitativno usmerena, subjektivnost u doživljavanju humora i anketiranih i samih sprovodilaca i interpretatora ankete (u 7% odgovora uopšte nismo razumeli šta bi u njima moglo biti smešno), uz onu opštu, već spomenutu, sumnju „u samu definibilnost predmeta”, umnogome onemogućavava uobičajeno određenje varijabli koje bi bile predmetom statističke interpretacije i ostavlja nas, čini mi se, trajno, na polju *teorijske intuicije*.

Iz odgovora na pojedina pitanja jasno je veoma različito shvatanje humora anketiranih vaspitača. Vaspitačice se smeju najčešće „dečjim ustima”, odnosno *naivnostima* (reč je, ipak, o raznolikoj građi, koja se može označiti kao polovina sakupljenih primera). To su dečji iskazi i postupci koje vaspitačica doživljava kao dosetku (oni po „tehnicu” liče na nju), mada ih deca, u svom neznanju i ograničenom iskustvu, izgovaraju i čine s ozbiljnom namerom, pri čemu ne postižu zadovoljstvo koje postiže, po

³ Sticajem okolnosti, na anketu, iako ona nije bila rodno isključiva, odgovorile su nam samo vaspitačice.

pravilu, onaj ko dosetkom zasmajava druge (Freud 1969: 188). Tako, na primer, dete koje nije htelo da peva s drugom decom, ali se, ipak, priključilo dečjem horu, kaže: „Moj mozak nije hteo da peva, a usta su sama krenula”. Ono ne pravi dosetku nego pokušava da objasni svoje nelogično ponašanje, ali odraslom to liči na dosetku i on se smeje. U ovim primerima često se jasno reflektuju dečje i porodične preokupacije i projektuju psihološka stanja deteta. Tako će, na primer, dečak u čijoj se porodici očekuje prinova reći vaspitačici: „Rodiću bebu. Sad je kod mame u stomaku. Kada poraste biće kod mene u stomaku”. Dečje traduktivno mišljenje ovde služi ne samo da bi se objasnio proces koji dete još ne razume, nego i da bi ono, kako-tako, asimilovalo novu socijalnu situaciju koja proizlazi iz majčine trudnoće. Iskaz je bogat svesnim i nesvesnim sadržajima i posrednim refleksima porodične situacije, ali vaspitačica ga prepoznaje i kao dečju *naivnost*, koja nju zasmajava poput dosetke.

Među anketiranim vaspitačicama ima i onih koje su otkrile, bez obzira na pretpostavljeni etički kodeks profesije kojom se bave, da su se smejale deci „štedeći samilost” (tako je, na primer, jedna od vaspitačica polila slučajno dete jogurtom po glavi, i to joj je bilo smešno). Pojedine vaspitačice osmehom (smehom) reaguju, pre svega, na lepu i umiljatu decu koja su im, uz to, i privržena, što, u osnovi, ističe njihovu izrazito narcističku poziciju. Neke od vaspitačica se smeju se izjavama ljubavi između dečaka i devojčica i svim potencijalnim signalima moguće polne uzajamnosti, pri čemu je često teško razabrati šta su dečje *naivnosti* proizašle iz nagoveštaja rane dečje seksualnosti, a šta psihološke projekcije anketiranih. Uglavnom, na osnovu građe slute se različiti psihološki sadržaji onih koji se smeju, što svakako utiče i na sadržinu i obim pojma *smešno*, uključujući i slučajeve kada vaspitačice svedoče o smehu same dece i formiranju dečje smehovne zajednice. Pritom, pojedini odgovori na anketu su uopšteni, neodređeni („uvek se slatko nasmejemo kada radimo deminutive”). Uvek postoji i određena rezerva vezana za činjenicu da i autori i interpretatori ankete imaju svoje subjektivno shvatanje smešnog.

Ipak, odgovori na ovu anketu mogu se delimično razvrstati i donekle tipološki interpretirati. Izvesno je da može postojati smehovna zajednica koja obuhvata i decu i vaspitačicu. Čest predmet smeha u takvoj zajednici jeste neka vrsta nonsensa koji izgovara dete. Na primer, prilikom pripreme za obeležavanje nekog od crkvenih praznika, vaspitačica pita decu:

„Ko su sveštenici?“, a jedno od dece odgovara: „Oni koji se onesvešćuju“. Detetova dosetka može se s lakoćom podvesti pod „uštedu psihičke energije“ (sveštenik je pojam, kojim dete nije sasvim ovladalo, zato traži veću investiciju psihhičke energije nego što je ono spremno da u tom času uloži, pa zato pribegava „sličnosti po zvuku“). Ta njegova dosetka se lako socijalizuje, smeju joj se i druga deca, koja su, takođe, investirala određenu psihičku energiju u savladavanje pojma, ali i vaspitačica koja ulaže napor da deci sve to objasni. Relativno su česti slični nonsensi, koji su možda svesni, plod dečje želje da zasmiju druge, a možda i rezultat dečjeg neznanja (nesavladanosti pojedinih pojmova do kraja) i oni zasmijavaju i dečju zajednicu i vaspitačicu. Na primer, devojčica koja namerno „kvvari“ razbrajalicu, pa umesto „grožđe, kruške, jabuke“, kaže „grožđe, kruške, jabuške“, očigledno se igra, traži rimu, i tako, postiže vlastito zadovoljstvo i, možda i namerno, zasmijava i ostalu decu i vaspitačicu. Nasuprot tome, kada na pitanje: „Kako se zove mladunče kokoške i petla?“, dete odgovori: „Jaje“, verovatno nije reč o *dosetki* već o *naivnosti*, o nesavladanosti pojma *mladunče*, ali svi se zajedno smeju, između ostalog, i zato što je dobar deo dece već usvojio pojam, tako da iskaz drugara njima *deluje kao dosetka*. Iako su i u ovim primerima vidljive određene kvalitativne razlike, mi namerne i nehotične nonsense dece koji izazivaju zajednički smeh dece i vaspitačica, uvršćujemo u jedan tip formiranja smehotvorne zajednice. U našem istraživanju našli smo petnaestak primera, pa ih smatramo tipološkom tendencijom.

Relativno često i decu i vaspitače zasmijava i *parodija*. Deca rado imitiraju muzičare, glumce, densere, crtane filmove, uglavnom sadržaje iz masmedijske produkcije, i te njihove imitacije sadrže parodično izobličavanje i hiperbolisanje.

Glavni predmet našeg interesovanja bio je, svakako, način na koji se formira smehotvorna zajednica same dece, ona koja isključuje vaspitača. I u ovom slučaju, činjenica da su o formiranju i funkcionisanju takve zajednice svedočile same vaspitačice, svakako donosi određenom „iskrivljenju“ predmeta kojim smo se bavili. Vaspitačice svedoče da je „ušteda samilosti“ česta pojava kod dece, da se ona kolektivno smeju nespretnostima, padovima, neznanju, zamuckivanju, izmicanju stolice, na primer. Vaspitačice se, u takvim situacijama najčešće ne smeju, a ono što ih isključuje iz smehovne zajednice jeste, pre svega, briga da se deca fizički

ili psihički ne povrede. Činjenica da je ovo samoisključivanje vaspitačica iz smehovne zajednice povezano s potrebom da se u potpunosti preuzme primarna profesionalna uloga, koja podrazumeva i brigu o dečjoj bezbednosti i blagostanju, ukazuje na mogućnost da ovakve situacije privlače veću pažnju anketiranih nego, na primer, autonoman dečji smeh u kome one ne igraju nikakvu ulogu. Zato se u našoj anketi četvrtina odgovora na pitanje vezano za autonoman dečji smeh (25%) može podvesti pod ovaj tip socijalne i psihološke situacije.

Autonoman smeh dečje zajednice relativno često je povezan sa spontanom igrom koja podrazumeva određene fizičke aktivnosti (deca se prskaju u kupatilu, ili love muvu koja je ušla u sobu). Blizak ovoj vrsti spontanosti jeste smeh koji dete izaziva kod ostale dece nekom naglašenom, najčešće manje ili više karikiranom fizičkom radnjom, nečim što bi se, uslovno, moglo nazvati *gegom*. Na primer, u našoj anketi postoji 6 svedočenja da dete započinje igru tako što se namerno sapliće, pada, baca se, druga deca se smeju i počinju da imitiraju takvo ponašanje. Takva igra stvara opštu razdraganost i veselu atmosferu. Može se naslutiti da je ova vrsta *gega* generički povezana s onom opštom razdraganošću dece koju Kornej Čukovski (1986) naziva *ekikiki*, ali ovo je neka vrsta *ekikija* koja se socijalizuje i postaje zasmeljavanje drugih.

Parodija je često povezana s ovakvom vrstom zasmeljavanja. Ona najčešće počiva, kao i *geg*, na prenaglašenoj fizičkoj radnji koja se ponavlja, razlika je jedino u većoj ili manjoj referencijalnosti prema određenim masmedijskim sadržajima: nastupima pevača, brejk-densera, likovima iz crtanih filmova... U zajednicu koja se smeje *parodiji* može biti uključena vaspitačica, ali često i nije. To, čini se, zavisi kako od stepena referencijalnosti prema parodiranim sadržajima tako i od profesionalne uloge, odnosno brige za bezbednost dece.

Kod starije dece moguća je i parodija određenog ponašanja odraslih. U anketi imamo svedočenje o devojčici koja imitira vaspitačicu, i tako zasmeljava drugu decu. I dok je *geg* čest kod mlađe dece, a *parodija* nam je posvedočena već na srednjem uzrastu, imitiranje vaspitačice zasvedočeno je na starijem uzrastu.

Nonsens je, takođe, često ishodište autonomnog smeha dečje zajednice. Ovde je reč, pre svega, o namerno napravljenom nonsensu i, najčešće, svesnom zasmeljavanju druge dece, pri čemu je i sama vaspitačica, često,

predmet smeha, i samim tim najčešće isključena iz zajednice koja se smeje. Karakterističan primer takvog ponašanja jeste kada vaspitačica pokaže deci veliku plišanu igračku lava i pita: „Šta je ovo?” Mali šaldžija odgovara: „To je glista” i cela grupa se smeje. Šaldžiji se priključuju i ostala deca, namerno „lupaju” odgovore koji nisu tačni i smeju se. U našem uzorku imamo četrnaest primera dečje igre ovoga tipa.

U nekim slučajevima ovakva igra preraste i u izgovaranje skarednih reči – imenovanje polnih organa i psovke. O eskalacija dečje igre prema upotrebi skarednih reči i izraza vaspitačice su 9 puta posvedočile, opisujući dečje *parodiranje*. Niz pitanja, na koja se, verovatno, ne može jednoznačno odgovoriti, tiče se onoga što stoji u socijalnoj i psihološkoj pozadini takvog ponašanja: koliko se deca oslobađaju balasta zabrana vezanih za određeni vokabular; koliko se smeju vaspitačicama, koje, neretko, bivaju iznenađene i moraju da ulože dodatni napor da ponovo uspostave tabu izgovaranja neprikladnih reči; koliko je sve to plod neposredne zainteresovanosti dece za jedno sferu života o kojoj se nedovoljno govori; koliko je refleks porodičnih odnosa („kućnog vaspitanja”) i sl. Činjenica je da se prilikom ovakvih „ekscesa” smeju i deca koja inače ne koriste skaredne reči.

Istina, deca umeju i da se distanciraju od takvog ponašanja, ali i da iskoriste priču o skarednim rečima za zasmeljavanje druge dece. Tako je, na primer, dečak u najstarijoj grupi (šestogodišnjak) zasmeljavao decu pričajući kako njegov brat u igri *Na slovo na slovo* traži, pre svega, psovke koje počinju zadatim slovom. Priču je duhovito poentirao: „On se igra *Na psovku, na psovku*”.

Ovo je primer kako se deca međusobno zasmeljavaju koristeći *narativ*. Našli smo dvadesetak odgovora (onih u kojima je i vaspitačica uključena u zajednicu koja se smeje i onih gde se samo deca smeju) koji počivaju na *narativu*. Postoje i neodređena svedočenja, da deca dobro pričaju vic, da ga dobro „iskarikiraju”, ali se ništa ne kazuje o sadržini tih viceva. Relativno čest slučaj jeste da deca zasmeljavaju drugu decu svojim *lagarijama*. Tako, na primer, postoji svedočenje kako je dečak pričao kako je vozio tenk i ratovao, i to je zasmeljavalo drugu decu. Ima čak primera u kojima deca pričaju *anegdote* iz sopstvenog živote, šaleći se, pritom, i na svoj račun. Na primer, dečak priča kako ga je otac na moru učio da pliva. Hteo je da mu skine mišiće, a dečak se uplašio, zakukao i pozvao u pomoć

i mamu i mlađu sestru koja je još uvek beba. Njegova priča zasmejala je drugu decu.

Dakle, naše istraživanje rezultiralo je, pre svega, analizom pojedinačnih primera, a ne interpretacijom statistički obrađenih varijabli. Ti primeri, ipak, omogućuju neku vrstu delimično *intuitivnih uopštavanja*: dečji smeh je veoma često posledica igre koja podrazumeva i snažnu fizičku ekspresiju i izraz je sveopšte dečje razdraganosti u kojoj nije najasniji sam *predmet smeha*. S odrastanjem, dečji smeh sve više dobija utemeljenje u igri između smisla i obesmišljavanja u jeziku (*nonsens*), doživljava svoju postupnu kulturnu kontekstualizaciju (*parodija*) i, kod starije dece, sve češće se zasniva na *narativu* (*vic, lagarija, anegdota*). Takođe, spontanost dečjeg smeha povezana je s igrom, ali postoji i dečje suočavanje s onim što Sigmund Freud naziva „kritičkom smetnjom”, a time i dečje osvajanje slobode smehom kojim se zaobilazi ta „kritička smetnja”. Upravo analiza dečjeg smeha otkriva nam da je kulturološka teza o detinjstvu kao carstvu apsolutne spontanosti i slobode samo donekle uverljiva i da zabrane i mehanizmi psihičke kontrole, koje valja prevladati smehom, počinju još u ranom detinjstvu.

Drugi deo naše teme tiče se smešne dece. Zamišljen je kao pokušaj da se na konkretnoj već publikovanoj građi (koju smo smatrali najpouzdanijom) tipološki osvetli šta je odraslima smešno u dečjem viđenju, doživljaju i, pre svega tumačenju sveta, a potom i da se na dva primera iz srpske i hrvatske književnosti – Nušićevoj *Autobiografiji* (Nušić 1998) i Majerovom *Dnevniku malog Perice* (Majer 1978: 287–308) pokaže kako u književnom delu funkcionišu takozvana „dečja usta”, odnosno kako se u ovim delima komički nesklad generiše iz ukrštanja vizure deteta – pripovedača ili fokalizatora s iskustvom odraslog recipijenta. Kao građa za prvi aspekt istraživanja poslužila nam je knjiga *Olovka piše srcem*⁴ psihologa Vanje Rupnik i Budimira Nešića, u kojoj su sabrani originalni, smešni ili poetični odgovori dece dobijeni na testu inteligencije.⁵

Rupnikova i Nešić veoma uopšteno motivišu svoju odluku da izdvoje upravo izabrane odgovore, ističući da oni predstavljaju „čitavo blago”

⁴ U daljem navođenju *Olovka*.

⁵ Ispitivanje je na teritoriji cele Srbije, sproveo Institut za psihologiju iz Beograda. Obuhvaćeno je oko 2000 devojčica i dečaka, uzrasta od 4 do 14 godina.

i da njihova „neposrednost i raznovrsnost najbolje ilustruju dečje shvaćanje sveta” (Rupnik, Nešić 1972: 5).⁶ Autori izričito tvrde i to da ih pri biranju „nije interesovalo da li si ti odgovori samo mudri ili samo smešni” (Rupnik, Nešić 1972: 5). I Dušan Radović u svom *Predgovoru* ističe, pre svega, dramatični trenutak „kada još nerazvijena čula i svest prvi put sreću i upoznaju deo po deo velikog sveta i prvi put mogu sama sebe da identifikuju” (Radović 1972: 7). U dečjim odgovorima on otkriva deo vlastitih pesničkih opsesija – „detinjstvo reči”, „izgubljeni raj ličnog upoznavanja i imenovanja, konkretnog, čulnog, životnog povoda za misao i reč” (Radović 1972: 7), polazište pesničke i umetničke utopije: „Sva umetnost je, čini mi se, pokušaj da se život ponovo doživi, ali na onaj način, onim čulima i glađu, onako bogato, slobodno i nevino” (Radović 1972: 9). Na samom kraju svog *Pogovora* Radović ističe da će biti „malo i pogrešno ako se ovi dragoceni dokumenti budu registrovali samo kao cake ili štosovi” (Radović 1972: 9).

Ipak, izdvojeni materijal, kao i potonja čitalačka i gledalačka recepcija⁷, jasno svedoče da su „izvornost i bogatstvo” dečjih odgovora pre svega bili povod za smeh. Zašto? Jedan od prvih mogućih odgovora jeste osobena toplina i nežnost koju kod čoveka kao vrste izaziva „sve što je malo”⁸, dakle može biti reč o smehu čiji izvor nije humor već veselje, vedrina i razgaljenost, u kojima možemo prepoznati izvesne analogije s dečjim *ekikiki smehom*. Ipak, to sigurno nije jedini mogući odgovor. Dečji odgovori su smešni i zbog pravog komičkog nesklada, koji, umnogome,

⁶ Pored „papirnog” izdanja u radu smo koristili i potonju elektronsku verziju knjige na sajtu Fakulteta pedagoških nauka u Kragujevcu (www.pefja.kg.ac.rs) u koju su uključeni i neki odgovori kojih u prethodnim štampanim izdanjima nije bilo (na stranici koja nije više dostupna). Autori naglašavaju da su se trudili da u što većoj meri očuvaju autentičnost, a, odista reč je o istraživanju koje ozbiljno dokumentovano i verujemo mnogo autentičnije od većine materijala koji se inače mogu naći na internetu. Određeno narušavanje autentičnosti jeste montaža više različitih odgovora u celine, pa i odluka da te celine budu štampane u formi slobodnog stiha i bez interpunkcije.

⁷ U predgovoru internet izdanju autori govore o 13. izdanju knjige, a 17. novembra 1972, na sceni Ateljea 212, u režiji Pavla Minčića postavljena je izuzetno uspešna predstava po ovom tekstu.

⁸ Sintagma uzeta iz naslova Radovićeve pesme *Lepo je sve što je malo*.

proističe iz temeljnih odlika dečjeg mišljenja⁹ u predoperacionalnoj fazi. Freud je pokazao da taj nesklad često pokazuje kao *naivnost* i da na planu formalne strukture („tehnike”) liči na dosetku (Witz) (Freud 1969: 188).

Tako, na primer, *naivno* se rađa iz *konkretnosti*, vezanosti dečjeg mišljenja za ono što je *pojavno upadljivo*, može nastati komična demetaforizacija, bukvalno tumačenje reči i izraza prenesenog značenja, na primer: „zavist je kad ti na haljini konci vise” (*Olovka... 1972: 38*). Dečje objašnjenje pojma *begunac* začudno je, nonsensno i poetično sa stanovišta odraslog: „begunac je neko veliko i krivo drvo” (*Olovka... 1972: 11*), mada, u osnovi, počiva na bukvalnom tumačenju prideva kriv – ono što je iskrivljeno, nepravilnog oblika – što se u dečjem iskustvu povezuje sa slikom velikog krivog drveta, bilo iskustveno, bilo zato što dete pokušava da razume i samo sebi objasni sintagmu *veliki krivac*. Nadrealistički efektan opis razlike između vuka i lisice – „vuk menja dlaku a lisica kokoške” – takođe svedoči o bukvalnom razumevanju prenesenog značenja izreke „Vuk dlaku menja, ali ćud nikad”, u kome glagol menjati za dete podrazumeva konkretnu operaciju zamene nečega za nešto.

Element komičnog nonsensa u dečjim objašnjenjima može proisticati i iz koncentrisanja na pojedinačne, pojavne fragmente ličnog iskustva, koji se zbog *egocentrizma* dečjeg mišljenja (pojam se svodi na vlastitu predstavu o njemu, a vlastito mišljenje doživljava kao jedino moguće) ne obrazlažu: „begunac je jedan što ima brkove”; „begunac je jedan što vata žabe” (*Olovka... 1972: 11*). – Objasnjenje zašto ovo vraćanje „na izvor jezika ili značenja” pobuđuje smeh (ili osmeh, svejedno) kod odrasle osobe nije ni malo jednostavno. Mogla bi biti reč o uživanju koje proizlazi iz osobene infantilne regresije, iz imaginarnog vraćanja u onu fazu razvoja u kojoj nas značenje reči nije sputavalo kao danas, već je, kao za Jajastog Okruglastog svaka reč značila ‘just what I choose it to mean – neither more nor less’” (Carroll 1964: 81).

⁹ One su za potrebe ovog rada apstrahovane iz stručne literature, prevashodno univerzitetskih priručnika, bez ambicije da se uđe u raspravu jesu li razlike između mišljenja dece i odraslih kvalitativne ili samo kvantitativne (Ivić 1964; Hrestomatija u okviru predmeta Razvojna psihologija smer Učitelj akademska 2019/20...; Jerković, Zotović 2010; Pijažeova teorija kognitivnog razvoja; Stadijum konkretnih operacija prema Pijažeovoj teoriji intelektualnog razvoja; Preoperacioni stadijum razvoja inteligencije prema Pijažeovoj teorijiteorii).

Osnov komičkog nesklada može biti pogrešno razumevanje pojma i s time povezano pridavanje smisla „po zvučanju”, osobena dečja etimologija: „lakomost je kad velika kiša padne / pa odnese lako most” (*Olovka... 1972: 53*), a bujica postaje: „ono što živi na kučku a ujeda narod” (*Olovka... 1972: 13*), s tim što je ovde smešna i ambicija deteta da se na osnovu vlastitog iskustva definiše opšti pojam, prepoznatljiva u slici bujice koja ujeda *narod*, apastraktno mnoštvo ljudi. Ista ambicija da se, u skladu s vlastitim shvatanjem, da objektivna definicija pojma sluti se i u odgovoru na pitanje šta je izobilje: „izobilje to je neko bilje / što se nabije u zemlju / pa posle samo izbije / i ima neko lišće / i to se bilje jede / ali nije lepo / zato što je spanać” (*Olovka... 1972: 43*).

Izvor smeha može bit i *centracija*, usredsređenost dečjeg mišljenja na pojedine pojavno najupadljivije aspekte situacije, bića ili predmeta: „vojn-
nik je zato da više razumem i da ga šišaju” (*Olovka... 1972: 17*), ili, kao odgovor na pitanje šta je razlika između aviona i ptice: „isti su što dignem glavu pa vidim i pticu i avion” (*Olovka piše srcem* online). Iz *centrizma* i *egocentrizma* dečjeg mišljenja mogu proisteći i iskazi istinski poetični sa stanovišta odrasle osobe. Tako dete na pitanje u čemu je razlika između vuka i lisice odgovara „vuk se sanja a lisica ne mora”, osvetljavajući vlastite strahove i snove.

Humor može poticati i iz dečjeg transduktivnog zaključivanja (od pojedinačnog ka pojedinačnom), recimo: „nemaština je kad slanina nije mast nego meso” (*Olovka... 1972: 66*) „ima jedan Branko što ima glavu pa ga svi zato zovemo glavonja” (*Olovka... 1972: 30*), ali i iz pokušaja deteta da sa transduktivnog zaključivanja pređe na indukciju: „sve što ima kapu to je glava”, ili: „glava od stoke je / jedna izdužina na životinji / ona je korisna jer se jede / glava od čoveka je / jedna okruglina na čoveku / ona nije korisna” (*Olovka... 1972: 25*). Naravno, iz ovih primera se vidi da se pojedina svojstva dečjeg mišljenja nikad ne javljaju u čistom obliku, a sem toga, kada je o smehu reč, izuzetno važna jeste i pozicija onoga ko se smeje. Dečji pokušaj da sa stanovišta korisnosti definiše glava može se, recimo, povezati s potencijalnim skepticizmom odrasle osobe koja i sama može imati određene sumnje o realnoj korisnosti glave u životu.

Dečje konkretno i transduktivno tumačenje pojma država: „država je što moj tata kupuje lutriju pa se ljuti” (*Olovka... 1972: 35*) sa stanovišta odraslog čitaoca može funkcionisati poput skrivenog narativa ili pa-

rateksta [Paratext]¹⁰. Ono nesumnjivo otvara mogućnost za imaginiranje nagoveštene situacije, kojim se u šturi dečji iskaz unosi „zaplet koji nije eksplicitno tekstualizovan u priči već (u ovom slučaju) implicitno naznačen” (Vukićević 2015: 508) u iskustvu onoga ko čita. Za čitaoce koji „ne dele kulturološki kod” s detetom – informatorom ovaj iskaz se može činiti manje više besmislenim, ali sa stanovišta onoga ko zna da je gubitnicima u igrama na sreću glavni krivac lopovska država – dečja asocijacija biva i jasna i smešna¹¹. Dečji kriptični iskaz izlaže smehu oca, koji gundča sam za sebe, nesvestan malog svedoka koji sluša, pamti i ponavlja ono što je čuo u skladu s vlastitim iskustvom.

Ta pozicija svedoka koji opaža svet odraslih, pamti njihove razgovore i ponavlja ih i onda kada ih suštinski ne razume, može rezultirati višestrukim humornim neskladom: „ima razne krave / tako ima jedna krava / što uvek dođe kad imamo goste / da traži nešto od mame” (*Olovka...* 1972: 49). Socijalna netaktičnost deteta pretvara u javni iskaz privatno gundčanje roditelja koji grdi komšinicu ili državu svejedno, a istovremeno dete tako postaje glasnogovornik onoga što odrasli privatno misle, ali javno ne iznose.

Upravo ovo jeste dobar priključak za onaj deo rada u kome smo (na sasvim ograničenoj, ali verujemo ipak reprezentativnoj građi) pokušati da bliže tipološki odredimo onaj postupak u humorističkoj prozi koji smo sasvim uslovno nazvali „dečja usta”. Uvođenjem deteta – pripovedača ili fokalizatora, pisac u svoje delo, po pravilu, unosi raskrinkavajući „glas nedužna deteta” (Andersen 1991: 106), odnosno (u Tabakovom prevodu)

¹⁰ Termin *skriveni narativ*, koji preuzimamo iz teksta Dragane Vukićević (2015: 505–519), činio nam se primerenijim od termina paratekst, koji koristi Porter Abbott, naglašavajući da informacije koje postoje van narativa (pripadaju oblasti parateksta) mogu promeniti narativ, a da pritom u tekstu ništa ne menjaju (Porter Abbott 2002: 26). „Otkrivanje nečega čega nema u tekstu upućuje na ontološku složenost skrivenih narativa. Poput virusa oni su ontološki bivalentni – imaju negativan ontološki status u tekstu ali i pozitivan u fikcionalnom umu koji rekonstruiše čitalac. Metaforičnim jezikom rečeno, oni čine fantomski svet teksta. Fantomskim smo nazvali i zaplet koji nije eksplicitno tekstualizovan u priči već (u ovom slučaju) implicitno naznačen u tradiciji. Nepoznavanje kulturoloških konvencija čini ga skrivnim (fantomskim) za čitaoce koji ne dele kulturološki kod sa piscem” (Vukićević 2015: 508).

¹¹ Doda li se ovome i potonja priča o neregularnom izvlačenju loto kuglica na srpskoj televiziji, predmet smeha mogu postati o oni koji u to nisu verovali.⁹

„glas nevinosti” (Andersen 1971: 75)¹² – onoga ko će (ne znajući za prepreke i ne videći ih) otvoreno reći da je car go. Lišeno punog razumevanja njihove prirode, dete izbegava socijalne zapreke i kazuje ono što odrasla osoba ne može reći, a da ne dođe u ozbiljne socijalne konfrontacije. Naivnost, odsustvo svesti o reperkusijama onoga što kaže, štiti dete od razumevanja, a time i od autocenzure. Tako Nušićevo dete u *Autobiografiji*¹³ može pitati sreskog načelnika ima li rupu u glavi, objašnjavajući pitanje time što „tata kaže” da je njemu izvetrio mozak, ili preterano našminkanu gošću je li ona rod sa Prokinom kobilom, pošto majka kaže da je „matora kao Prokina kobila” (Nušić 1998: 275). Ta ista naivnost dozvoljava detetu da opomene mladu rođaku da će joj, ako ne bude dobra, porasti stomak, pošto je majka trudnoću objasnila kao kaznu („nije bila dobra pa je pokarao Boga” – Nušić 1998: 276) ne bi li učutkala dete koje postavlja „nezgodna pitanja”. Upravo pretpostavljena naivnost govornika povlači granicu između smešnog i bezobrazluka.

Ova naivnost – nerazumevanje sveta odraslih – često se u humorističkoj prozi pripisuje i deci starijeg uzrasta, kakakav je Majerov Perica, tako da jedna od osnovnih karakteristika ovog obrasca jeste vrlo slobodno mešanje realnih razvojnih nivoa i žrtvovanje realističke psihološke zasnovanosti lika (primerenosti razvoja uzrastu) potrebi da se izgradi lik nehlotičnog zasmjevala, koje sve čuje i pamti, ali ništa ne razume, pa zato ne mora osećati nelagodu kada razotkriva ono što njegovi bližnji žele da prikriju. Perica tako u svom dnevniku razotkriva ono što odrasli prećutkuju i prikrivaju.¹⁴ On, recimo, na samom početku dnevnika beleži teta Mininu sakupljačku opsesiju, gotovo kleptomaniju, višestruko kradomično uzimanje čalkalica s kafanskog stola. Štaviše, svojim preciznim opažanjem i osobenim sinkretizmom i jukstapozicijom¹⁵, on otvara mogućnost da odrasli čitalac nasluti potencijalni koren te opsesije u Mininoj erotskoj

¹² U engleskom prevodu: http://www.andersen.sdu.dk/vaerk/hersholt/TheEmperorsNewClothes_e.html (Pristup: 10.11.2016), koristi se sintagma „innocent prattle”.

¹³ Inače naglašeno artifičijelno, svedeno na svesno prozirnu masku odraslog satiričnog pripovedača.

¹⁴ Majka uhvaćena u pokušaju neverstva, pre svega zatvara prozore, kako se svađa ne bi čula napolju.

¹⁵ Kao odlikama prelogizma dečjeg mišljenja u properacionalnom stadijumu razvoja. Sinkretizam je okupljanje nepovezanih događaja u celinu koja odrasloj osobi deluje

osujećenosti: „Teta Mina se zibala po taktu i dok je gledala u brkatog vojnika, koji je udarao u bubanj, stavila je kriomice nekoliko čačkalica u svoju torbicu na stolcu” (Majer 1978: 287).¹⁶ Slično funkcionise i doslovno prenošenje očevog i majčinog razgovora o vulkanima. U očevim rečima kao da ima nehotične slutnje, nekakvog nesvesnog uvida u vlastite bračne odnose: „To ti sve kipi pod zemljom i neugodno je, kad misliš, da tu ispod našeg kreveta visoko sukljaju plamenovi i čitave gromade užarene rudače ruše se groznom bukom. Dobro je, da je to dosta duboko ispod nas” (Majer 1978: 296).

Perica do detalja opaža postupke odraslih, ali istovremeno on kao da ne pripada suštinski tom svetu. Zaštićen svojom naivnošću – ne sagledavajući pravu prirodu odnosa među odraslima i motive koji ih pokreću – on posmatra porodičnu dramu kao zabavni performans. Suštinski lišen razumevanja ili saosećanja, a time i potrebe da „zauzima stranu” i moralno vrednuje ono što se događa, on oduzima i događajima i njihovim akterima potencijalnu patetiku. Recimo, lik oca s njegovim fantazijama, koleričnošću i suštinskom osujećenošću i kukavičlukom, stoji na korak od lika poniženog i uvređenog malog čoveka, pa upravo dete narator i njegovo čak i fizički apartno gledište¹⁷ – ušteđuju i piscu i čitaocu potencijalno saosećanje s takvim likom. Odrasli iz Peričine marginalne vizure prosto jesu prisutni i on ih zato opisuje upravo onako kako ih sagledava. Pritom, kao i Nušićevo „živo dete”, on gleda pod sto, viri bez uestezanja u spavaću sobu svojih roditelja, prisluškuje, maje se oko majke i gospodina Fulira¹⁸, što mu omogućava da opazi njihovo fizičko približavanje komično nesvestan pravog značenja koje ono ima: „Gospodin Fulir je bio jako veseo, da se

zbrkano, povezivanje svega sa svačim, a jukstapozicija tendencija da se stavljaju jedan pored drugog dva događaja ili pojma, a da se ne specifikuje odnos među njima.

¹⁶ Sem toga, ona pretpostavlja da je Fulirova knjiga od „oko pola kile” ljubavni roman i uzdiše: „Ah, moj Dubrovnik. Kako su tamo lijepi ljudi. Kad čovjek ide na kupanje. To je sigurno bio roman. Možda ljubavni” (Majer 1978: 287).

¹⁷ „Ja jedini sam to vidio, jer sam malen pa lako vidim ispod stola” (Majer 1978: 294).

¹⁸ Fulir mu uzalud nudi da ide ispred svih, „kao komandant”: „Ali ja ga nisam poslušao, jer naprijed bi svi vidjeli što ja radim, a to nisam htio. Ovako otraga hodajući mi je ipak uspelo da sam čvrsto šupio veliku, žutu mačku, koja je sjedila na prozoru, a u jednu mračnu sobu sam ubacio komad staroga kruha, kojeg sam još iz škole imao u džepu. Čuo sam kako je unutra krevet zaškripio i netko je zaviknuo ‚marš’. A onda sam brzo pobjegao (Majer 1978: 289).

s tatom pobratio i odmah je stao mamu mnogo jače štovati. Sjeo je posve blizu do nje i nešto joj šaptao u uho” ili „Gospodin Fulir se posve primaknuo mami i govorio joj sigurno vrlo važne stvari, jer se mama sve bliže k njemu primicala” (Majer 1978: 288).

Dakle, komično se u Peričinom dnevniku generiše dvostruko: Komičan je sam pripovedač zbog svoje naivnosti i neznanja: on se čudi kako majka dozvoljava gos'n Fuliru da je gazi ispod stola što njemu strogo zabranjuje, vidi napredovanje majčinog flerta, ali ga ne tumači – što ga poretvara u nehotično zasmejavalo i u predmet smeha. Istovremeno, fraze koje odrasli izriču ili razmenjuju dodatno su komične same po sebi zbog vršne trivijalnosti, ali i zbog distancirane vizure deteta koje ih prenosi, ali ne vrednuje, ne razmišlja o njima. Komični su, u suštini, svi likovi koje Perica opaža i nehotice razotkriva. Gos'n Fulir knjigu dubrovačkog pesnika kupuje na kilo – „nije skupa, jer ima oko pola kile, a stajala je samo šest dinara. Pa kad sam već dao novce, pročitao sam je do kraja” (Majer 1978: 287), otac bi kišobranom ukrotio lava i želeo da bude avijatičar, ali se plaši i svog šefa i gospodina Fulira. U Peričinom opažanju on istovremeno dobija odlike tipičnog komičnog hvalisavca i sputanog sitnog činovnika fantaste, koji zavidi mesecu: „Taj ne plaća poreza, svinja jedna, a sav je od srebra” (Majer 1978: 289), razmišlja o vulkanima i Americi, a ne vidi da se njegov tobožnji pobratim udvara njegovoj ženi. Sem toga, smešan je i njegov stereotipni mačizam i potcenjivanje ženske pameti, jer je očito da je vitalna snaga, oličena u erotizmu na strani žene. Smešna je i majka sa svojom koketerijom lepuškaste malograđanke nezadovoljne u braku, ali suštinski zainteresovane za očuvanje spoljašnje forme i teta Mina, sa svojom frustriranošću, zavišću sestri i opsednutošću hranom. (Inače, sam Perica kao smešno vidi samo ono što je napisao o teti Mini – vidi Majer 1978: 296). Smešna je najzad Peričina ambicija da svoje svedočenje o trivijalnom porodičnom sukobu pohrani za budućnost.

Detete – pripovedač sveprisutno, a da ne privlači pažnju odraslih, precizno, ali i nesvesno pravog značenja zbivanja, pa možda i nezainteresovano za njega, omogućava Vjekoslavu Majeru građenje vodviljskog zapleta i njegovu potpuni depatetizaciju, uklanjanje svakog potencijalnog elementa melodrame. Bola, sluti odrasli čitalac, ima i mora ga biti, ali onaj ko posmatra i beleži događaje nije toga svestan, pa time i nas koji čitamo

privremeno pošteduje saosećanja, da bi se tako, upravo po frojdovskom mehanizmu, uštedena energija preobratala u smeh.

Gradeći lik Perice Majer ostvaruje i onaj dragoceni suvišak, koji je teško definisati, a koji pridaje plastičnost liku. Perica suštinski razotkriva i sebe samog, u naivnoj predstavi da će kad bude krenuo da se ženi „naj-prije pitati mamu” (Majer 1978: 289); u predstavi o odraslosti kao dobu u kojem se nekažnjeno mogu upražnjavati omiljene dečje aktivnosti: „Već se veselim, kad ću biti velik, jer me onda neće nitko nadzirati, pa ću svu noć lijepiti marke u svoj album” (Majer 1978: 291); i, naročito, u tipično dečjem rituelu pred spavanje, koji daje uvid u taj zaštićeni (u suštini utopijski) dečji svet iz kojeg aktivnosti odrasle osobe izgledaju samo kao zabavni performans, lišen suštinskog značenja: „Još uvijek prije spavanja rekнем: Tohumi, tohumi. Te sam riječi ja sam izmislio i jako me sjećaju na indijanske pripovjetke. (...) Ja uvijek kažem: Tohumi, tohumi i nekakav ugodan strah me zatrese i sam sebi dođem vrlo tajnovit. Ja sam bijelac, a i tata i mama su bijelci, ali moj učitelj ima jako smeđe lice i velike, uvijek srdite oči. Uvijek mi se čini, da je on bio Indijanac, ali jer su sad Indijance protjerali, došao je k nama za učitelja. Samo da mi jednom ne oguli kožu s glave, pa me onda s oguljenom glavom otjera kući. Hu, to bi bilo grozno. Tohumi, tohumi” (Majer 1978: 291).

Ovaj neodređeni strah i uvid u dečje snove sprečavaju potencijalnu dehumanizaciju pripovedačevog lika, jer, posredno, motivišu hiperbolisani egocentrizam i potpuno odsustvo saosećanja ili straha zbog konačne kulminacije bračnog sukoba: „Ja sam jako veseo, da se to dogodilo, jer tako imam opet zanimljivih stvari za moj dnevnik” (Majer 1978: 304). Istovremeno, dramatični sukob s potezanjem sablje i batinama izvrće se u ništa – ocu je bračni brodolom izgovor da pije, majka zatvara prozore, Perica pali sveću za Fulira, bukvalno shvatajući očevu pretnju: „Ja ga podignem u zrak i odnesem pod tramway” (Majer 1978: 307), a teta Mina ostaje bez nedeljnog ručka.

Ako se Majerov Perica i Nušićeva dečja zasmajavala po nečemu približavaju stvarnom smehu dečje grupe, to je verovatno činjenica da je njihov smeh, zasnovan na fikciji *naivnog*, na *igri*, na *nonsense*, po svojoj strukturi blizak onome što zasmajava decu. Svojim neuočavanjem prepreka i kritičkih smetnju, privremenim ukidanjem terora razumevanja, dečji smeh se unekoliko približava karnevalskom smehu u bahtinovskom određenju, on

može biti oslobađajući i preporučujući. Smejući se s decom i smejući se deci, mi se, po svemu sudeći, bar delimično vraćamo utopiji detinjstva kao dobu osobene slobode od reda, znanja, razumevanja i saosećanja.

Literatura

- Andersen, H.C. (1971). *Bajke i priče: izbor*. Prev. Josip Tabak. Ilus. Gita Rosenzweig. Zagreb: Mladost.
- Andersen, H.C. (1991). *Sabrane bajke*. Knj. 3. Prev. Petar Vujičić. Beograd: Prosveta. [Prevod dela: H.C. Andersen, *Eventyr og historier*].
- Bergson, A. (2004). *O smehu*. Prev. Srećko Džamonja. Novi Sad: Vega media. [Prevod dela: H. Bergson, *Le rire*. Citat na engleskom prenet s adrese: <http://www.gutenberg.org/files/4352/4352-h/4352-h.htm> (Pristup: 5.10.2015); *Laughter an Essay on the Meaning of the Comic*. Authorised translation by C. Brereton L. Es L. (Paris), M.A. (Cantab) and F. Rothwell B.A. (London)].
- Carroll, L. (1964). *Alisa u zemlji iza ogledala*. Prev. Luka Semenović. Ilustr. Viktorija Bregovljanin. Beograd: Mlado pokolenje. [Prevod dela: L. Carroll, *Through the looking-glass and what Alice found there*].
- Čukovski, K. (1986). *Od druge do pete*. Prev. Ljubinka Krešić. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Freud, S. (1969). *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*. Prev. Tomislav Bekić. Novi Sad: Matica srpska. [Prevod dela: S. Freud, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*].
- Hegel, G.V.F. (1986). *Estetika III*. Prev. Nikola Popović. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod. [Prevod dela: G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Aesthetic*].
- Hrestomatija u okviru predmeta Razvojna psihologija smer Učitelj akademska 2019/20. https://pefja.kg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/03/Hrestomatija_Razvojna-psihologija_smer-Učitelj_2019_20.pdf (Pristup: 29.10.2025).
- Ivić, I. (1964). *Dečje mišljenje*. Beograd: Rad.
- Jerković, I., Zotović, M. (2010). *Razvojna psihologija*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Korać, N. (s.a.). *Razvojna psihologija. Izabrane teme za studente pedagoškog fakulteta*. http://www.pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali_za_nastavu/Razvojna%20psihologija/Razvojna_psihologija_izabrane teme.pdf (Pristup: 10.10.2024).

- Majer, V. (1978). Dnevnik malog Perice. U: *Proza II*. Prir. Nedjeljko Mihanović, Berislav Nikpalj. Ljubljana: Delo; Zagreb: Globus, 287–308.
- Nušić, B. (1998). Autobiografija. U: *Izabrana dela*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 261–455.
- Olovka piše srcem* (1972). Prir. Vanja Rupnik i Budimir Nešić. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Olovka piše srcem* (online). Prir. Vanja Rupnik i Budimir Nešić. www.pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali_za.../Olovka_pise_srcem.doc (Pristup: 15.10.2015).
- Perišić, I. (2013). *Utopija smeha. Vidovi komike i smeha u romanima Mrtve duše Nikolaja Gogolja, Uliks Džejmisa Džojisa i Zlatno runo Borislava Pekića*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pijažeoova teorija kognitivnog razvoja*. www.pefja.kg.ac.rs/.../Razvojna%20psihologija%20U%20vezbe/Pijazeoova%20teorija (Pristup: 12.10.2015).
- Porter Abbott, H. (2002). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Preoperacioni stadijum razvoja inteligencije prema Pijažeoovoj teoriji*. <https://www.slideserve.com/helen/preoperacioni-stadijum-razvoja-inteligencije-prema-pija-eovoj-teoriji-powerpoint-ppt-presentation> (Pristup: 15.01.2015).
- Radović, D. (1972). Predgovor. U: *Olovka piše srcem*. Prir. Vanje Rupnik i Budimir Nešić. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 7–9.
- Rupnik, V., Nešić, B. (1972). Napomena priređivača. U: *Olovka piše srcem*. Prir. Vanje Rupnik i Budimir Nešić. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 5.
- Souriau, É. (1961). Smijeh promatran s estetskog stanovišta. U: *Smijeh. Uvod u naučnu studiju o smijehu, ljudskom fenomenu*. Prev. Renata Mikša. Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće. [Prevod dela: É. Souriau (1959), *Le rire du point de vue esthétique*. In: *Introduction scientifique à l'étude du rire, phénomène humain*, A. Berge [et al.], Institut d'études des relations humaines, Paris: Flammarion].
- Stadijum konkretnih operacija prema Pijažeoovoj teoriji intelektualnog razvoja*. https://www.fasper.bg.ac.rs/do2016/nastavnici/Stojkovic_Irena/predavanja/Psihologija_inteligencije/20200320_5-Stadijum%20konkretnih%20operacija.ppt (Pristup: 15.01.2015).
- Vukićević, D. (2015). Skriveni narativi. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*. Knj. 63(2), 505–519.